

ANAYASALAR, SİYASİ KÜLTÜR VE
“HAIDA GWAIİ’NİN RUHU”
CONSTITUTIONS, POLITICAL CULTURE AND
“THE SPIRIT OF HAIDA GWAIİ”

DOI: 10.21492/inuhfd.473383

Deniz POLAT AKGÜN*

ÖZET

Siyasi kültür ve anayasalar arasındaki ilişki, uzun süredir tartışma konusudur. Özellikle derinden bölünmüş toplumlarda söz konusu ilişki daha çok önem arz etmektedir. Siyasi kültürün anayasalar ile ilişkisinde ve buna bağlı olarak anayasal değişimlerde, diğer toplumsal koşulların da etkili olduğu göz ardı edilmeden; bir toplumun siyasi kültürünün, o toplumun anayasasına yansımalarının ne ölçüde önemli olduğu, çalışmanın ana sorunsalını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, sanat tarihinin önemli yapıtları arasında kabul edilen *Haida Gwaii'nin Ruhü* isimli heykelin bize anlattıklarından yola çıkılarak, etno-kültürel yapısı çeşitli ve değişken olan toplumlarda yaşanan çatışmalara değinilecek ve anayasal değerler üzerinde yaşanan bu çatışmaların anayasalar aracılığıyla nasıl çözümlenebileceği incelenecektir. Bunun için öncelikle siyasi kültür kavramı üzerinde durulacak; ardından, anayasalar ile siyasi kültür arasındaki ilişki, anayasalarda etno-kültürel kimliklerin tanınması temelinde incelenecektir. Buna ilişkin öğretiler ileri sürülen iki temel öneri üzerinde durularak; her iki önerinin de savundukları yaklaşım ve taşıdığı riskler kısaca incelenecektir. Sonuç olarak, anayasacılık penceresinden bakıldığında, özellikle etno-kültürel tanınma taleplerinin anayasalar ile karşılanabilmesinin mümkün olup olmadığı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, siyasi kültür, anayasacılık, etno-kültürel, bölünmüş toplumlar.

ABSTRACT

The relationship between political culture and constitutions has been a subject of debate for a long time. Especially in deeply divided societies this relationship is more important. With consideration of other social conditions, within the framework of the relationship of political culture with constitutions and accordingly with constitutional changes; the main problematic of the study is the extent to which the political culture of a society is reflected in its constitution. In this context, based on the story of *The Spirit of Haida Gwaii* sculpture which is accepted as one of the important works of art history, I will discuss the conflicts in societies with various and variable ethno-cultural structures and will examine how these conflicts on constitutional values can be resolved through constitutions. Therefore, firstly, the concept of political culture will be emphasized; then, the relationship between the constitutions and political culture will be examined on the basis of the recognition of ethno-cultural identities in constitutions. With the emphasis on

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı. (E-Mail: deniz06286@gmail.com), (Orcid: 0000-0001-8085-2032)

Makale Gönderilme Tarihi: 22.10.2018

Submitted: 22.10.2018

Makale Kabul Tarihi:26.11.2018

Accepted: 26.11.2018

two proposals put forward in the doctrine, the approach and the risks of them will be briefly examined. As a result, it will be discussed whether it is possible to meet the demands of ethno-cultural recognition through constitutions.

Keywords: Constitution, political culture, constitutionalism, ethno-cultural, divided societies.

I. GİRİŞ

Sanatçı *Bill Reid*'in, 1984-1991 yılları arasında uzun uğraşlar sonucu ortaya çıkardığı “*Haida Gwaii*'nin Ruhü” (*The Spirit of Haida Gwaii*) isimli heykeli, sanat dünyası için olduğu kadar; anayasal felsefe adına da önem taşır. Kanada'nın Britanya Kolumbiyası (*British Columbia*) eyaletine bağlı bir takımada olan *Haida Gwaii*'nin adını taşıyan heykelin yapılma amacı, bölgenin yerlilerini simgelemektir. 1778 yılında *James Cook* tarafından ayak basılmasının ardından, ilkel olarak nitelendirilen bu bölge ve insanların kültürleri baskılanmış; *Haida* yerlilerinin rızası olmadan ve antik *Haida* gelenekleri dikkate alınmadan modern anayasal rejim kabul ettirilmeye çalışılmış ve böylece bu topraklar, ciddi bir başkalaştırma çabasına tanık olmuştur. Ne var ki, *Haida* yerlilerinin, modern toplum tasarımına uygun olmadığı için yargılanan kültürel yapısı yok olmamış ve varlığını sürdürebilmiştir. Öyle ki, *Raid*'in ünlü yapıtında temsil edilen de farklı etno-kültürel (*ethnocultural*)¹ yapıların bulunduğu toplumların da bir arada yaşayabilme seçeneğinin var olduğudur.

Heykel sanatının başyapıtlarından kabul edilen bu eserde, siyah bir kano içerisinde, *Haida* mitolojisinde “Efsanevi Yaratıkların Ruhü” olarak adlandırılan onüç yolcu görülür. Bunlardan, yarı insan olan Anne Ayı ile Baba Ayı, kanonun baş tarafında yüz yüze oturur ve aralarında iki yavru yer alır. Kunduz, kanonun ortasında, tehditkâr bir şekilde; Köpekbalığı Kadın da hemen onun arkasında, kanonun küreklerini çekerler. Utangaç

¹ Etnik, dinsel veya kültürel temelli siyasi hareketler, içerisinde birbirinden farklı talepleri barındırabilmektedir. Etno-kültürel terimi, hem bu türden hareketlerin çoğunlukla merkezinde bulunan ve çalışmanın da ana eksenini oluşturacak olan etnisite bağına işaret ettiği hem de ayrışmaya yol açan diğer her türlü talebi “kültür” kavramı altında topladığı için tercih edilmiştir. Bkz. KONTACI, A. Ersoy: *Kırılgan Demokrasilerde Siyasal Örgütlenme Özgürlüğü* (2016), Savaş Yayınevi, Ankara 2016, s. 13-14. Kavramı, aynı çerçevede kullanan görüşe göre, etnik ve kültürel açıdan görece benzerliklerin ön planda olduğu çağ (eğer böyle bir çağ var idiyse) çoktan sona ermiş; çeşitli siyasi farklılaşmalar, parçalanmalar ve çatışmalar, neredeyse her zaman etno-kültürel ayrışmaların sonucunda yaşanır hale gelmiştir. Bkz. CHOUDHRY, Sujit: “Bridging Comparative Politics and Comparative Constitutional Law: Constitutional Design In Divided Societies”, *Constitutional Design For Divided Societies: Integration or Accommodation?* içinde, Choudhry, Sujit (ed.), Oxford University Press, Oxford 2008, s. 5.

ama güzel olan Fare Kadın, geminin arka kısmında sıkışmış durumdadır. Vahşi ve oyunbaz Kurt, Kartalın kanadına dişlerini batırır; kartal da buna karşılık, Ayının pençesine saldırır gibi görünür. Coğrafi sınırları geçebilmeyi temsil eden Kurbağanın ise bir kısmı kanonun içinde, bir kısmı dışında durur. *Carl Sandburg*'ün “*Old Timers*” isimli şiirinden esinlenen, sabit bir şekilde kürek çeken Antik Gönülsüz Asker (*Ancient Reluctant Conscript*) de kanodadır. Çok kimlikli yapının ve dönüşümlerin efendisi efsanevi Kuzgun dümendedir ve kanoyu yönetir. Bu karışık mürettebatın içinde son olarak Kuzguna akrabalığı olan, *Haida* cüppesi ve ladin ağacı kökü şapkası giymiş, kim olduğu belirsiz; ancak, topluluğun lideri olan kişi oturmaktadır².

Kanoya hangi açıdan bakılırsa bakılsın, yıllarca süren baskıya ve hala aralarında çatışma olmasına karşın, her yolcunun kanodaki yeri, etno-kültürel yapısı ve bunun diğerlerince de tanınması için devam eden bir mücadele içinde olduğu ve her birinin ait olduğunu hissettiği kültürde yaşamakta da ısrar ettiği görülmektedir. Tüm yolcular, kendilerine önceden belirlenmiş sonuçları veya hükümleri dayatmayacağına güvendikleri ve kendilerine yön vereceğini umdukları liderlerine adeta kendi öykülerini anlatmaktadırlar. Yolcular, bu şaşkıncı karşılıklı iletişimi “kimlik”lerini kaybetmeden kurmaya çalışırlar. Yapıtın, söz konusu etno-kültürel farklılıklar arası boyutu, *Haida* ulusundan olmayan, Kunduzun, Kurdun ve Avrupa-Amerika mitolojisinden esinlenen Gönülsüz Askerin de varlığıyla kamçılanmıştır³.

“Haida Gwaii'nin Ruhü”, etno-kültürel yapısı çok çeşitli ve hatta değişken toplumlarda yaşanan çatışmalara ve tanınma taleplerine açıkça işaret eder. Çağdaş devlet düzenlerinde bu tanınma, rejimin niteliğinden bağımsız olarak, neredeyse daima ulusal simge niteliğindeki anayasalar aracılığıyla gerçekleştirilir⁴. Bu noktada, anayasalarda farklı kültürlerin tanınıp tanınmayacağı ve tanınacaksa bunun hangi ölçüte göre yapılacağı soruları ortaya çıkar. Genel-geçer bir cevabı bulunmayan bu sorular, geçmişte ve günümüzde görülen etno-kültürel tabanlı isteklerin ve anayasal değerler üzerinde yaşanan çatışmaların odak noktasıdır. Bu kapsamda dile getirilen taleplerin anayasalara nasıl yansıtacağı sorunu da anayasacılık çalışmalarında göz ardı edilemeyecek bir öneme sahip olan “siyasi kültür” kavramı üzerine eğilmeyi gerekli kılmaktadır.

² “*The Spirit of Haida Gwaii*” heykelinin ifade ettiği anlamın çözümlenmesi için genel olarak bkz. TULLY, James: *Strange Multiplicity: Constitutionalism In An Age of Diversity*, Cambridge University Press, Cambridge 1995, s. 17-18.

³ TULLY, s. 24-25.

⁴ KONTACI, 2016, s. 10.

II. SİYASİ KÜLTÜR VE ANAYASALAR

Siyasi kültür, antik çağlardan beri siyasi düşüncenin bir parçası olmasına rağmen, kavramın çağdaş anlamına zemin hazırlayan temelde iki gelişme söz konusudur: Bunlardan ilki, egemenliğin monarkta vücut bulduğuna dair yüzyıllardır süregelen düşünceyi kırarak, halkta olduğunu ilan eden Fransız İhtilalidir. Bundan bir asır sonra ise *Max Weber*'in meşruiyeti; “sadece seçkinlerce değil, tüm halk tarafından kabul görülen” şeklinde tanımlamasıyla, sosyal bilimlerde, siyasi gücün toplumdaki kaynaklarına eğilme ihtiyacı duyulmuştur⁵.

Bütün devletler ve her türlü siyasi rejim, içinde siyasi kültürü barındırır⁶. Siyasi kültür, bir ulusun, ülkedeki siyasi hedeflere karşı yönelimlerinin, yine o ulus içerisinde belirli bir biçimde dağılımı olarak tanımlanmaktadır⁷. Buna göre, bir toplumdaki siyasi kültür, bir siyasi eylemin olduğu şartları belirleyen inanışlar, semboller ve değerler bütünüdür⁸. Tanımın biraz daha genişletilmiş haline göre ise belirli bir düzende işleyen normları ve siyasi görüşleri içeren siyasi kültür; hem siyasi süreçlere anlam veren hem de bir siyasi sistemdeki varsayımları ve kuralları ortaya koyan davranışların, inanışların ve duyguların toplamıdır⁹. Bununla birlikte, aksi görüş, siyasi kültürü, siyasi hayata ve devlete ilişkin semboller, değerler, davranış normları ve ifade biçimlerinin toplamı olarak tanımlanmasının, davranışçı bir yaklaşım olduğunu ve bunun da siyasi kültürün ve hatta siyasi tutumların özerk bireysel davranışlardan ibaret olarak görülmesine yol açtığını ifade etmektedir. Bu nedenle, siyasi kültürün oluşumunda devlet kurumlarının rolünü görmezden gelmesi sebebiyle söz konusu davranışçı yaklaşım, siyasi kültürün özerk davranış

⁵ OLICK, Jeffrey / OMELTCHENKO, Tatiana: “Political Culture”, International Encyclopedia of The Social Sciences içinde, Darity, William A. (ed.), 2. Bası, MacMillan Library Reference, Michigan 2008, s. 300.

⁶ BARZILAI, Gad: Communities and Law: Politics and Cultures of Legal Identities, University of Michigan Press, Ann Arbor 2003, s. 13.

⁷ ALMOND, Gabriel A. / VERBA, Sidney: The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy In Five Nations, Sage Publications, California 1989 (ilk baskı, Princeton University Press, Princeton 1963), s. 13.

⁸ VERBA, Sidney: “Comparative Political Culture,” Political Culture and Political Development içinde, Pye, Lucian W. / Verba, Sidney (ed.), Princeton University Press, Princeton 1965, s. 513.

⁹ PYE, Lucian W.: “Political Culture” (1968), International Social Encyclopedia of The Social Sciences içinde, Sils, David L. (ed.), 12, The Macmillan, New York 1968, s. 218. Siyasi kültürün, kitlelerin siyasi davranış gelişimini de şekillendirdiğine ve onlara yön verdiğine ilişkin bir çalışma için bkz. PATRICK, Glenda M.: “Political Culture”, Social Science Concepts: A Systematic Analysis içinde, Sartori, Giovanni (ed.), Sage Publications, Beverly Hills 1984, s. 265-314.

kalıpları olarak tanımlanamayacağını savunanlar tarafından eleştirilmektedir¹⁰.

Siyasi kültüre ilişkin tanımlar, genellikle bireylerin öznel değerlendirmelerini ve bunların sonucunda ortaya çıkan siyasi yönelimleri kapsamaktadır. Öyle ki, siyasi kültürün, siyasetin göreceli ve psikolojik boyutlarını kapsadığı da kabul edilmektedir¹¹. Buna göre, siyaset bilimcileri tarafından siyasi kültür, kültür kavramından daha dar bir anlamda düşünülerek; bireylerin “psikolojik yönelimi (*psychological orientation*)” ve siyasi partiler, hükümet, anayasa gibi siyasi nesnelere ilişkin “yönelim modelleri (*pattern of orientations*)” olarak da tanımlanmaktadır¹². Bu yönelimler de değerler, semboller ve inanışlarla ifade edilmektedir¹³. Bununla birlikte, siyasi kültür hiçbir zaman tek başına bireyi veya toplumu adres göstermez; yalnızca bireyin, toplumun temel birimi olduğunu kabul ederek, toplumdaki ayrı ayrı kişilik özelliklerini içinde barındırır¹⁴. Bu nedenle de bireylerin temel değerleri, toplumun siyasi kültürünün oluşumunda etkili olmaktadır.

Siyasi kültür, siyasi süreçlere şekil veren temel değerlerin, duygu, bilgi ve inanışların toplamı olarak tanımlaması nedeniyle demokrasi teorisi ile de tarihsel yakınlık içerisindedir. Öncelikle, aynı siyasi iktidarın yönetimi altında birbirinden farklı siyasi kültürlerin ve değerlerin barınabileceği olgusu üzerinde durmak gerekir. Başka bir ifadeyle, demokratik siyasi kültür, benzer özelliklere sahip olan/homojen değerler toplamı olmaktan oldukça uzaktır¹⁵. Bu noktada, toplumdaki söz konusu bütünlüğü sağlayabilecek olan, bireylerin davranışlarını belirleyici ana unsur niteliğindeki “kolektivite bağı”dır¹⁶. Bir siyasi kültürün harcı ve birleştirici unsuru olan bu kolektivite bağı veya başka bir deyişle ortak bakış açısı ve bağlı kalınan ortak değerler olmadan anayasal devletin

¹⁰ Bkz. BARZILAI, s. 13. Siyasi kültür kavramına ilişkin ayrıca bkz. WELCH, Stephen: *The Theory of Political Culture*, Oxford University Press, Oxford 2013.

¹¹ PYE, 1968, s. 218.

¹² HEYWOOD, Andrew: *Politics*, 2. Bası, Palgrave Foundations, New York 2002, s. 200; ALMOND / VERBA, s. 13. Siyasi kültürün genellikle, kültürün siyasi yönleri olarak anlaşıldığı ve bunların kendi içinde tutarlı bir bütünü oluşturdukları varsayımı için bkz. DUVERGER, Maurice: *Siyaset Sosyolojisi* (çev. Ş. Tekeli), Varlık Yayınları, İstanbul 1982, s.128.

¹³ HEYWOOD, s. 200.

¹⁴ WILSON, Richard W.: “The Many Voices of Political Culture: Assessing Different Approaches”, *World Politics*, 52 (2), 2000, s. 247.

¹⁵ BARZILAI, s. 13.

¹⁶ WEBER, Max: “The Nature of Social Action”, Weber: *Selections in Translation* içinde, Runciman, W. G. (ed.), Cambridge University Press, Cambridge 1978, s. 17.

imkânsız olduğu söylenebilecektir¹⁷. Ortak değerler, ortak bir geçmiş ve ortak bir gelecek isteği etrafında birleşmiş bir siyasi kültürün, yani kolektif siyasi kültürün merkez kavramları hoşgörü ve güvendir¹⁸. Öyle ki, bu özellikler aynı zamanda demokratik bir toplumun var olabilmesi için de olmazsa olmazdır¹⁹.

Bir ülkenin siyasi hayatının kurucu unsurları olan ortak ilke ve inanışların bir araya gelmesiyle oluşan ve siyasi hayat için temel kuralları belirleyen siyasi kültür; bir toplumun genel anlamda kültürel yapısından farklı olarak daha dar bir alana, güç ve otoritenin ilkesel düzeyde ve uygulamada nasıl yönetileceği konusuna odaklanmış durumdadır²⁰. Bireylerin değerlerinin, siyasi ve psikolojik yönelimlerinin bir biçimi olarak siyasi kültür, anayasalarda etno-kültürel kimliklerin tanınmasına yönelik istekleri şekillendirirken; bunların karşılanma derecesine bağlı olarak anayasaların meşruiyetini de etkilemektedir. Bu da, anayasal değerler sisteminin kendisi ve siyasi kültür ile anayasa arasındaki ilişkinin niteliği üzerindeki temel bir tartışmayı beraberinde getirmektedir.

Anayasa; bir ulusun yaşam biçimini, karakteristik özelliklerini ve değerler sistemini içerirken; bireylerin kendi tarihlerinin ve sosyal koşullarının da bir ürünüdür²¹. Mucizevi bir şekilde gökten düşmedikleri ve insan yapımı oldukları düşünülecek olursa; her bir anayasa, hemen daima, bazılarının kaybettiği, bazılarının ise kazandığı bir siyasi mücadelenin sonucudur²². Bu mücadele sonucunda, anayasal değerler üzerindeki her bir tercihin, toplumları farklı sonuçlara götüreceği şüphesizdir. Öyle ki, değerler sistemi içinden bir seri değer, diğerlerine karşın benimsenmesi; siyasal sistemin temel esaslarını belirleyecek ve bu esaslar üzerine inşa edilecek olan kurumların (anayasa gibi) da çerçevesini çizecektir²³. Gerçekten de, demokratik rejimlerin pek çoğunun anayasasında, yalnızca demokratik kurumların inşasına ilişkin değil; anayasal değerlere ilişkin tercihlerin de somutlaştığı görülmektedir. Not etmek gerekir ki; demokratik kurumlara, kurumsal mekanizmalara ve bir

¹⁷FRANKLIN, Daniel P. / BAUN, Michael J. (ed.): *Political Culture and Constitutionalism: A Comparative Approach*, M. E. Sharpe, Inc., New York 1995, s. 6.

¹⁸FRANKLIN / BAUN, s. 6.

¹⁹PYE, Lucian: "Political Culture" (1995), *The Encyclopedia of Democracy* içinde, Lipset, Seymour Martin (ed.), *Congressional Quarterly*, 3, 1995, s. 967.

²⁰PYE, 1995, s. 965.

²¹PITKIN, Hanna Fenichel: "The Idea of A Constitution", *Journal of Legal Education*, 37 (2), 1987, s. 167.

²²PITKIN, s. 168.

²³Bkz. LIPSON, Leslie: *Politika Biliminin Temel Sorunları* (çev. Tuncer Karamustafaoğlu), AÜHF Yayınları, Ankara 1978, s. 22.

takım temel hak ve özgürlüklere ek olarak; demokratik rejimlerde anayasaların, devletin şeklinden, yapısal örgütlenmesine, ülkenin toprak ve ulus bütünlüğüne ve birliğine, tekliğine veya çokluğuna kadar pek çok farklı değer anayasal düzeyde koruma altına alındığı gözlemlenmektedir²⁴. Anayasanın, bir devletin kimlik belgesi niteliğinde olması da buradan kaynaklanır²⁵. Aristoteles’in, “*şehrin kimliğini tanımlamak için çok açıktır ki anayasaya bakmamız gerekmektedir*” ifadesinde de bu anlamın dile getirildiğini görmek mümkündür²⁶. Anayasaların bu konudaki rolünün, belirli bir kimlik oluşturmak ve bu kolektif kimliğin siyasal anlamda ne şekilde ifade edileceğini tasarlamak olduğu söylenebilir²⁷. Ancak, bölünmüş toplumlarda (*divided societies*)²⁸ ortak kimliğin, değerlerin ve nihai amaçların tartışmalı ve çatışma konusu olduğu gerçeği, bu tanımları eksik kılmaktadır. Bununla birlikte, hemen belirtmek gerekir ki, bölünmüş toplum kavramı, bir toplumun yalnızca etnik, dinsel veya kültürel açıdan farklılıklar içermesi anlamına gelmez. Bir toplumun bölünmüş olma niteliğini belirlemede asıl önemli husus, bu türden farklılıkların, var olmalarına ek olarak, değerler ve normlar üzerinde çatışmalara dönüşmesi ve bu çatışmaların siyasal olarak da belirleyici olmasıdır²⁹. Bu nedenle, anayasa koyucular tarafından,

²⁴ KONTACI, 2016, s. 11.

²⁵ LERNER, Hanna: “Constitution-Writing In Deeply Divided Societies: The Incrementalist Approach” (2010), *Nations and Nationalism*, 16 (1), 2010, s. 69.

²⁶ ARISTOTELES: *Politics* (çev. Ernest Barker), Oxford University Press, Oxford 1995, s. 90.

²⁷ WOLIN, Sheldon S.: *The Presence of The Past: Essays On The State and The Constitution*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1989, s. 9.

²⁸ Katmanlaşmanın nasıl oluştuğuna dair bir iddia içermemesi; toplumun, tarihin bir bölümünde bütüncül, sonradan bölündüğü çağrışımını yaratmaması ve birden çok toplumsal katmanın varlığına açıkça işaret etmesi nedeniyle, “bölünmüş toplum” ifadesi yerine, “çok katmanlı toplum” ifadesini tercih eden çalışma için bkz. ERHÜRMAN, Tufan: “Çok Katmanlı Topumlarda İstikrarlı Demokrasi: Birleşik Kıbrıs Örneği”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61 (1), 2012, s. 110, 114.

²⁹ LERNER, Hanna: *Making Constitutions In Deeply Divided Societies* (2011), Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. 31-33; KONTACI, s. 14. Ayrıca bkz. CHOUDHRY, Sujit: “Constitutionalism In Divided Societies” (Editor’s Note), *International Journal of Constitutional Law*, 5 (4), 2007, s. 573. Bölünmüş toplum kavramını, etnik, dinsel, ekonomik veya başka herhangi bir kimlik odaklı çatışmaların ve hizipleşmelerin yoğunluğuna, kapsamına ve uzunluğuna bakarak tanımlayan çalışma için bkz. LUSTICK, Ian: “Stability in Deeply Divided Societies: Consociationalism Versus Control”, *World Politics*, 31 (3), 1979, s. 325. Bölünmüş toplumlara, dinsel, dilsel, ırksal veya ideolojik çizgilerle derinden bölünen toplumlar olarak niteleyen çalışma için bkz. ÖZBUDUN, Ergun: “Anayasa Yapımında Perakendeci Yöntem”, *Yeni Türkiye* (50), 2013, s. 196.

özellikle üzerinde yoğun çatışmaların yaşandığı kırılma hatlarına ilişkin yapılacak tercihler, söz konusu anayasanın geleceğini ve etkinliğini de şekillendirebilecek niteliktedir.

Anayasa ve anayasal değerlerden oluşan siyasi kültür arasındaki ilişkiye bakıldığında, genellikle iki olasılıktan birinin gerçekleştiği görülür. Bunlardan ilki, kendisine yeni bir anayasa hazırlayan toplumun neredeyse tamamına yayılan bir uzlaşmanın varlığı ve buna bağlı olarak, toplumun bir bütün olarak benzeşen siyasi kültürüne uygun ve onu yansıtan bir anayasanın kaleme alınmasıdır. Pekişmiş demokrasilerde³⁰ görebileceğimiz bu yaklaşım, görece sağlıklı ve uzun ömürlü bir anayasa metninin ortaya çıkma ihtimalini arttıracaktır.

İkinci ihtimal, anayasal değerler üzerinde sağlam ve yaygın bir uzlaşımın olmadığı, keskin fikir ayrılıklarının yaşandığı ve dolayısıyla neredeyse özdeş bir siyasi kültürden bahsedemeyeceğimiz bir toplumda, anayasa hazırlama sürecinde bu çatışmaların daha şiddetli şekilde yüzeye çıkacak olmasıdır. Bu noktada, söz konusu ihtimalin, özellikle etno-kültürel anlamda bölünmüş toplumlar için tartışıldığı belirtilmelidir. Elbette, herhangi bir toplumda, anayasal değerlerin tamamının mutlak bir bağlılıkla benimsenmesi beklenemese de; bir demokratik sistemin kırılma noktasına ulaşması, hâkim anayasal değerler sisteminin tartışmaya yalnızca açık oluşuyla değil; bu tartışmanın yaygınlığı, yoğunluğu ve aldığı biçimlerle ilgilidir³¹. Aksi halde, pekişmiş demokrasilerde de anayasal değerler sistemi üzerinde tartışmalar olabilmeye karşın; siyasi kültür ve anayasa arasındaki çatışmaya ilişkin tartışmaların, güncel siyasetin içerisinde yoğun şekilde var olduğu toplumlarda, ayrılıkların daha da artması ve uzlaşmanın da buna bağlı olarak giderek daha uzak bir ihtimal halini alması şaşırtıcı olmayacaktır. Özellikle, etno-kültürel temelli anayasal değerlerin farklılaştığı ve çeşitlendiği bir toplumda, bu çeşitliliği³² görmezden gelen; başka bir deyişle, var olan siyasi kültürle

³⁰ “Herkesin demokratik kurumların içinde hareket etmeyi düşündüğü; demokrasinin kendi kendini gerçekleştirir olduğu, yani siyasal güçlerin tümünün kendi menfaatlerini demokratik kurumlara teslim etmeyi en iyi yol olarak gördüğü” rejimleri, pekişmiş demokrasiler olarak kabul eden tanımlama için bkz. PRZEWORSKI, Adam: *Democracy and The Market: Political and Economic Reforms In Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, Cambridge 1991, s. 26. Kavram hakkında ayrıntılı çözümler için ayrıca bkz. ÖZBUDUN, Ergun: *Çağdaş Türk Politikası, Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller* (çev. Ali Resul Usul), Doğan Kitap, İstanbul 2003, s. 8-11.

³¹ KONTACI, 2016, s. 12-13.

³² Bölünmüş toplumlarda var olan çeşitlilikten kasıt; etnik, kültürel, dinsel, dilsel veya ekonomik farklılıklara ilişkin sosyolojik yelpazenin genişliğidir. Bir toplumdaki

çatışan bir takım anayasal normların kaleme alınması da anayasanın “yaşayabilmesinin” önünde ciddi bir engel oluşturabilecektir³³.

Anayasa koyucular tarafından, ikinci ihtimal çerçevesinde yapılacak tercihler, toplumda makul düzeyde bir uzlaşıyla kabul edilmeyecek olursa; söz konusu anayasanın meşruiyeti de tartışma konusu olacaktır. Gerçekten de, bir ülkede anayasal değişim açısından asıl belirleyici olan, halkın o anayasa hakkında ne düşündüğüdür³⁴. Hatta aynı meşruiyet tartışması, anayasayı hazırlayan siyasi iktidara da yönelebilecektir³⁵. Öyle ki, devletin kurumsal yapısını düzenleyen ve ideolojik manifesto olma boyutuyla, dayanışmacı iktidarın hedeflerini,

çeşitlilik, bu unsurların herhangi biri, birkaçı veya hepsinin birleşimi temelli olabilir. Bir toplumdaki çoğulculuktan farklı bir kavram olarak etno-kültürel çeşitlilik, çoğulculuğun yalnızca bir yönüdür. Bkz. BELLAMY, Richard: “Dealing With Differences: Four Models of Pluralistic Politics”, *Parliamentary Affairs*, 53 (1), 2000, s. 198-199. Etno-kültürel çeşitliliğe sahip toplumlarda, çeşitli toplumsal katmanlar, aynı siyasi birim içerisinde yer almakla birlikte; siyasi ve sosyal süreçlerde birbirlerinden derin çizgilerle ayrılmışlardır. Bkz. ERHÜRMAN, s. 109. Anayasal değerler üzerinde yaşanan çatışmalar çoğunlukla bu çizgileri takiben oluşan toplumsal kimlikler üzerinden ifade edilmektedir. Bkz. KONTACI, 2016, s. 13-14. Çok kültürlülük veya çok katmanlılık olarak da ifade edilen çeşitlilik, özellikle federal sistemlerin oluşumunu ve işleyişini açıklamaya katkıda bulunan sosyolojik kuramlarda öne çıkmaktadır. Çeşitlilik kavramının federal sistemler açısından değerlendirilmesine ilişkin çalışmalar için bkz. ÇELİK ULUSOY, Demet: “Federal Toplum Anlamak: Federal Sistemlerin Sosyolojik Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64 (3), 2015, s. 595-636; ÇELİK ULUSOY, Demet: *Federal Sistemlerde Yetki Paylaşımı ve Yetki Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözümü (Karşılaştırmalı)*, Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 33-42.

³³ Anayasanın “yaşaması” ifadesi, bir anayasanın, ait olduğu toplumun siyasi tarihinde, yalnızca yürürlükte kalma süresine ilişkin nicel bir değerlendirme değildir. Bir anayasanın yaşaması, anayasanın ait olduğu toplum tarafından kabul görmesi ve buna bağlı olarak yürürlükte kalmaya devam etmesi anlamına gelir. Toplumun siyasi kültürünün, anayasasında ne ölçüde yer bulduğu veya toplumu oluşturan bireyler tarafından o anayasada ne ölçüde yer bulduğunun düşünüldüğü; bir anayasanın varlık koşuludur. Başka bir ifadeyle, eğer bir anayasa, toplumun her kesiminin kendi değerlerini onda bulabileceği bir çatı olamıyor; bu çatının altında var olan düzende yaşama ve ortak bir gelecek kurma isteği yaratamıyorsa, bu anayasanın hâlâ yaşadığı söylenemeyecektir. Anayasaların yaşamasına ilişkin çözümler için bkz. ELKINS, Zachary / GINSBURG, Tom / MELTON, James: *The Endurance of National Constitutions*, Cambridge University Press, Cambridge 2009; ACKERMAN, Bruce: “The Living Constitution”, *Harvard Law Review*, 120, 2007, s. 1738-1812.

³⁴ WHEARE, Kenneth C.: *Modern Constitutions*, Oxford University Press, 2. Bası, Oxford 1966, 112.

³⁵ Not etmek gerekir ki, her siyasi iktidar, devamını sağlayabilmek adına gücünü meşrulaştırmak zorundadır. Bu da, siyasi iktidarın gücüne, yönetilenlerin rızasını eklemesi; yani otoriteye dönüşmesiyle gerçekleşebilir. Bkz. LIPSON, s. 84.

amacını, toplumun temel değer ve ilkelerini barındıran anayasalar; aynı zamanda siyasi iktidarın meşruiyetini de sağlayan “belge” niteliğindedirler³⁶. Başka bir deyişle, toplumu bir arada tutacak harç görevi görerek, onların bir güç haline gelmesini ve birlikte hareket etmesini sağlayan temel değerler, anayasalarda ifadesini bulmaktadır.

Anayasal değerler üzerinde yaşanan çatışmaların en sık karşılaşılan biçimlerinden biri etno-kültürel kimliklerin tanınma taleplerine ilişkin olanlardır. Kırılgan demokrasilerin en belirgin niteliği olan bu çatışmalar; etnik, dinsel veya kültürel farklılıkların siyasal olarak da belirleyici hale geldiği “bölünmüş toplumlar” için özellikle söz konusudur³⁷. Kişilerin, birbirleri yerine geçmişleriyle konuşmaya başladıkları bu gibi toplumlarda, çeşitli dinsel, kültürel ve etnik aidiyetlerin ve farklılıkların sıklıkla dile getirilir olması; gitgide daha derin etno-kültürel ayrışmalara da zemin hazırlayabilmektedir³⁸. Bu yapıdaki bir toplumda, demokratik meşruiyeti olan bir anayasa yapımının, diğerlerine kıyasla daha zor olacağı kuşkusuzdur. Öyle ki, bu denli ağır ve yoğun anayasal tartışmalar, farklılıklar arasında köprü kurmaktan daha çok, onları vurgulayan siyasi bir savaş alanına dönüşme riskini de taşımaktadır³⁹.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir: Kurumsal yapıların yeniden inşası sürecinde devletin başarısı, siyasi olarak modernleşmeye dair bir gösterge olabilir. Bununla birlikte, bir düşünce birliğinin (*consensus*) olmadığı herhangi bir devlet, güçlü dahi olsa; halkı arasında çatışma meydana gelmesi olasılığını her zaman barındırır⁴⁰. Buna göre, bir siyasi kültürün üzerine, ona tamamen yabancı bir kurumsal yapı, adeta bir örtü gibi serilecek olursa; hem hedeflenen yapının oluşmasını geciktirecek hem de toplumda bükülmelere hatta kırılmalara yol açabilecektir⁴¹. Bu nedenle, anayasa gibi kurumsal yapıların, siyasi kültürün ihtiyaçlarına cevap verebilmesi ve bu siyasi kültürü yansıtması önemlidir.

Siyasi kültür, sınıfsal yapı veya ekonomik menfaatler gibi birtakım toplumsal koşullar ve belki de toplumlararası yahut toplumlar-üstü başka

³⁶ Bkz. GÖNENÇ, Levent: “Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 56 (1), 2007, s. 151; DUCHACEK, Ivo D.: “National Constitutions”, Comparative Politics, 1, 1968, s. 93; DUCHACEK, Ivo D.: “Constitution/Constitutionalism”, The Blackwell Encyclopedia of Political Science içinde, Bogdanor, Vernon (ed.), Macmillan, Londra 1991, s. 142.

³⁷ KONTACI, 2016, s. 14; CHOUDHRY, s. 573-575.

³⁸ BELLAMY, s. 198.

³⁹ LERNER, 2010, s. 72.

⁴⁰ FRANKLIN / BAUN, s. 6.

⁴¹ FRANKLIN / BAUN, s. 9.

koşulların içinde bulunduğu bir dizi etkenle birlikte, anayasal kurumların doğması, yaşaması ve etkin bir biçimde uygulanması açısından belirleyici bir rol oynamaktadır⁴². Demokratik siyasi kurumların istikrarlı ve etkin olabilmesi, uygulandıkları toplumda geçerli olan siyasi kültürle uyum içinde olmalarına bağlıdır⁴³. Öyle ki, dışarıdan ithal edilen ve yöneldiği toplumun siyasi kültürünü yansıtmayan kurumsal düzenlemelerin başarı şansı çok düşüktür⁴⁴. Siyasi kültür tartışmalarında karşımıza çıkan ve siyasi kültürün özel bir biçimi olduğu vurgulanan “anayasal kültür” kavramı da aynı önermeyi sunmaktadır. Buna göre, her anayasa metni, o metnin kaleme alınmasını, yorumlanmasını ve gelişimini etkileyen bir kültür üzerine inşa edilir; onu sembolleştirir ve somutlaştırır⁴⁵. Başka bir ifadeyle, anayasalar, yapıldıkları zaman toplumda hâkim olan değerleri, inançları ve menfaatleri veya bunların bir uzlaşmasını yansıtır⁴⁶.

Bir toplumdaki hâkim siyasi kültür ile anayasa arasındaki ilişki, özellikle derinden bölünmüş toplumlarda ön plana çıkar. Böyle toplumlar için “adil” bir anayasa üzerine diyaloglar kurulacaksa, tüm tarafların düşüncelerini ve etno-kültürel taleplerini dile getirebilir olması büyük önem taşır. Öyle ki, böyle bir diyalogda hiçbir taraf ne sessiz kalmak ne de onlara zorla kabul ettirilmiş kurum ve geleneklerin dilinde konuşmak isteyecektir. Dolayısıyla, herkesin bir diğerini, karşı tarafın söylemleriyle dinleyebilmesi, çağdaş anayasacılık adına büyük önemi olan ve belki de atılması en zor ilk adımdır. Bu sayede, toplumun ortak paydası niteliğindeki anayasal değerlerin ve ilkelerin, toplumsal uzlaşma sonucunda anayasaya yansması gerçekleşebilir. Elbette ki, bu süreçte siyasi kültürün değişken olabileceği de unutulmamalıdır. Tam da bu nedenle, farklı etno-kültürel yapıları barındıran toplumların, kültürel farklılaşmayı bertaraf etme amacını güden, tek ve sabit bir bakış açısı ve dışlayıcı bir tutumla değil; olası değişikliklere uyum sağlayabilecek bir anayasa anlayışıyla değerlendirilmesi doğru olacaktır. Eğer bir anayasa, toplumun düşünsel olarak kolayca bölünebileceği, ayrışmaların söz konusu olduğu konularda kapsayıcı olmayan hükümler içeriyorsa, tartışmalı ve kolay kırılabilen bir

⁴² GÖNENÇ, Levent: “Anayasal Değişim”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 62 (4), 2013, s. 1074-1075.

⁴³ ALMOND / VERBA, s. 33, 349, 360 vd.

⁴⁴ Bkz. FRANKLIN / BAUN, s. 1-10; ALMOND / VERBA, s. 498.

⁴⁵ VORLANDER, Hans: “What is Constitutional Culture?” Constitutional Cultures: On The Concept and Representation of Constitutions In The Atlantic World içinde, Hensel, Silke / Bock, Ulrike / Dirksen, Katrin / Thamer, Hans-Ulrich (ed.), Cambridge Scholars, Newcastle 2012, s. 21, s. 27-31.

⁴⁶ WHEARE, s. 98.

metin haline gelmesi de kaçınılmaz olacaktır⁴⁷. Bunun sonucunda, anayasal değerlere yönelik tartışmaların yoğunluğu ve yaygınlığı da artacağından; yalnızca anayasanın değil, demokratik sistemin kırılabilirliği de katmerlenmiş olacaktır.

“Taze başlangıçlar” olarak nitelendirilen anayasalar, eskiden olduğu gibi yalnızca zulme karşı koruyan ve hakları düzenleyen metinler değildir⁴⁸. Aksine, anayasa, uzak bir geçmişte yapılmış özgün bir metinden daha çok, düzenli aralıklarla yapılan kültürlerarası diyaloglar sonucu ulaşılan, bitmeyen bir sözleşmeler serisidir⁴⁹. Etno-kültürel çeşitliliğin çatışmalar yarattığı bölünmüş toplumlarda anayasal dengeyi sağlayabilmek için de anayasalara bu esnek anayasacılık gözlüğüyle bakmak yerinde olabilir. Not etmek gerekir ki, anayasal değişim için gerekli olan anayasaların ördüğü duvarların hareket ettirilmesi, “*içindeki mobilyaların değiştirilmesinden daha zor; ancak, bütün evin yıkılmasını gerektirmeden yeniden şekillenebilecek kadar da kolay*” olmalıdır⁵⁰. Buna karşın, buradaki ince çizgi; anayasal değişimin, anayasa kavramının hiyerarşik üstünlüğünü zedelemeyecek ölçüde ve sıklıkta olması gerekliliğidir. Bu şekilde, özellikle etno-kültürel çeşitliliğe sahip toplumlarda, daha fazla ihtiyacı karşılaması beklenen anayasalar; sistemin sigortası ve bir çeşit uzlaşma zemini olarak görülebilecektir.

Anayasaların, dengeleyici bir unsur ve güvence mekanizması olarak görülebilmesi için, toplumun siyasi kültürünün sahip olduğu çeşitliliğin anayasalara da yansması veya en azından bu çeşitliliğin görmezden gelinmemesi gerekir. Öğretide, özellikle etno-kültürel çeşitliliğin söz konusu olduğu toplumlarda, bunu gerçekleştirebileceği ileri sürülen farklı önerilere rastlamak mümkündür.

III. BÖLÜNMÜŞ TOPLUMLARDA ETNO-KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞİN ANAYASALARDA TANINMASINA YÖNELİK ÖNERİLER

Anayasal değerler üzerinde uzlaşıya varamamış toplumlar için bu kapsamda ileri sürülen önerilerden ilki “anayasal vatanseverlik (*constitutional patriotism*)” yaklaşımıdır. Kavram, Türkçeye “anayasal vatandaşlık” veya “anayasal yurttaşlık” olarak çevrilmişse de

⁴⁷ AKZIN, Benjamin: “The Place of The Constitution In The Modern State”, *Israel Law Review*, 2 (1), 1967, s. 15.

⁴⁸ WHEARE, s. 9, 13-14; DUCHACEK, Ivo. D.: “Constitution/Constitutionalism”, *The Blackwell Encyclopedia of Political Institutions* içinde, Bogdanor, Vernon (ed.), Blackwell, 1987, s. 144.

⁴⁹ TULLY, s. 26.

⁵⁰ AKZIN, s. 12.

anayasalarda vatandaşlık ögesi halihazırda çoğunlukla belirtildiği için; bu kavram, sanki anayasadaki vatandaşlık hükmüne duyulan bağlılık gibi anlaşılabilir⁵¹. Kavram, *Dolf Sternberger* tarafından, II. Dünya Savaşı sonrası milliyetçiliğin sakıncalı bir kavram olarak görülmesi nedeniyle, “anayasaya bağlılık” (*Verfassungspatriotismus*) anlamına gelecek şekilde daha önce de kullanılmış; ancak, *Jürgen Habermas*’ın yaklaşımıyla, çok kültürlü toplulukları içinde barındıran devletlerin siyasi meşruluk ve temsil krizlerine bir cevap bulma çabasında, geleneksel çerçevenin dışına çıkabilmiştir⁵². “Anayasaya bağlılık” anlayışına göre, kişilerin ortak paydası etno-kültürel aidiyetler değil; demokratik siyasi kültürdür. Buna göre, yalnızca bu şekilde paylaşılmış ve odak noktası ortak demokratik ilkeler olan bir siyasi kimlik, çok kültürlü bir toplumdaki farklılıkların ve bu farklı yaşamların bütünlüğünü görmeyi sağlayacaktır⁵³. Anayasal demokratik ilkelere bağlılık olarak özetlenebilecek bu yaklaşım, siyasi bir yapıya dahil olmanın tercih edildiği, ona ait olmamayı seçme hakkının ise saklı tutulduğu ve kişinin öznel haklarının güvence altına alındığı kurumsal bir yapı varsayımından yola çıkmaktadır⁵⁴. Ne var ki, bu yaklaşımın açmazı, derinden bölünmüş toplumların çoğunlukla sağlayamadığı, anayasa yapımı öncesi siyasi liberalizm ilkelerinin ön kabulünü ve buna bağlılığı gerektirir olmasıdır⁵⁵. Bu ön kabullerin yerleşmediği toplumlarda ise, özellikle etno-kültürel kimliklere ilişkin anayasal tanınma taleplerini karşılamaktan uzak; aksine, onları görmezden gelmeye ve belki de zayıflatmaya elverişli bir yaklaşıma dönüşmesi olasıdır.

Öğretide yer alan ve toplumun ortak paydasının demokratik ilkeler olmasından yola çıkan bir diğer yöntem, “aşamalı anayasa yapımı

⁵¹Anayasal vatandaşlık konusunda ayrıca bkz. MOORE, Wayne D.: “Constitutional Citizenship”, *Constitutional Politics* içinde, Barber, Sotirios A. / George, Robert P. (ed.), Princeton University Press, Princeton 2001, s. 238-261.

⁵²GÖZTEPE, Ece: “Yurttaşlığın Kamusal ve Ulusüstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve ‘Göçmen Forumu’ Örnekleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (4), 2003, s. 230.

⁵³HABERMAS, Jürgen: "Citizenship and National Identity," *Between Facts and Norms: Contributions To A Discourse Theory of Law and Democracy* içinde, Habermas, Jürgen (ed.), MIT Press, Cambridge 1996, s. 496-500. Anayasal vatanserverliğe ilişkin ayrıca bkz. MULLER, Jan-Werner, *Constitutional Patriotism*, Princeton University Press, Princeton 2007; MULLER, Jan-Werner, “On the Origins of Constitutional Patriotism”, *Contemporary Political Theory*, 5, 2006, s. 278-296; MULLER, Jan-Werner, "A General Theory of Constitutional Patriotism", *International Journal of Constitutional Law*, 6 (1), 2008, s. 72-95.

⁵⁴GÖZTEPE, s. 236-237.

⁵⁵LERNER, 2010, s. 70.

yaklaşımı” (*incrementalist approach to constitution-making*)dır. Buna göre, derinden bölünmüş toplumlarda, anayasal değerler üzerinde önemli ve giderilmesi güç görüş ayrılıkları, meşruiyeti yüksek ve uzlaşmaya dayalı bir anayasanın kabulünü engelleyeceğinden; anayasalarda, üzerinde uzlaşılabilen ve çözülmesi zor temel konulara ilişkin keskin değil, “yuvarlak” ifadeler kullanılması ve söz konusu temel değerlere yönelik sorunların çözümünün anayasa yapımı sonrası olağan ve görece daha esnek olan siyasi süreçlere bırakılması gerekir. Bu yaklaşım, anayasa yapımında “süratle değil bilgelikle” felsefesinin izlenmesini ve bu nedenle ani dönüşümlerle anayasa değişiklikleri yapılmaması gerektiğini savunur. Dolayısıyla, anayasal değerlere ilişkin yaşanan çatışmaları bir an önce çözmek amacıyla, çatışmaları daha da besleyen, ayrıştırıcı bir anayasa metninden; zıtlıklara ilişkin çözümlerin yavaş ve kademeli bir şekilde geleceğe bırakılmasını önerir⁵⁶. Kuşkusuz bu “çözumsuzlük çözümü” bazı olası riskler taşımaktadır. Bunlardan ilki, başvuru anayasa yapım yönteminin uzlaşmaya ilişkin takvimi belirsiz kılışı ve bunun da toplumsal değişime ilişkin farkında olmadan çizilen sınırların yaratabileceği aşırı katılık ihtimalidir. Böylece, hızlı bir sosyo-ekonomik değişime farkında olmadan sistematik sınırlar çekilebileceği, dile getirilen eleştiriler arasındadır⁵⁷. Buna göre, yaklaşım sonucu tercih edilen muğlak anayasal ifadeler, anayasanın değiştirilmesine yönelik katılığı ve var olan durumu pekiştirmeye kapı aralayabilecektir⁵⁸. Yine, tercih edilen yuvarlak anayasal hükümler nedeniyle, kişiler hukukuna ilişkin birtakım hak ve özgürlüklerden veya dini özgürlükler gibi bazı temel haklardan taviz verilebilmesi olası olduğu gibi; çözüme kavuşturulmamış anlaşmazlıkların anayasal alandan siyasi alana devredilmesiyle, yasama ve yargı kurumları arasında bir tür kutuplaştırıcı etkinin ortaya çıkması da mümkündür⁵⁹. Derinden bölünmüş toplumlardaki kırılganlık, söz konusu risklerin gerçekleşme ihtimalini daha da arttırmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu yaklaşımın, katılımlı anayasa yöntemiyle bir arada kullanıldığı takdirde, derinden bölünmüş toplumlarda ihtiyaç duyulan siyasal ve

⁵⁶ LERNER, 2010, s. 79-82, 85. Aşamalı anayasa yapımına ilişkin bir değerlendirme için ayrıca bkz. GÖNENÇ, Levent: “Anayasa Yapım Sürecinde Temel Tercihler” (2013), Prof. Dr. Erdal Onar’a Armağan içinde, C. 2, Ankara 2013, s. 1084-1085.

⁵⁷ STEPAN, Alfred: “Paths Toward Redemocratization: Theoretical and Comparative Considerations”, *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives* içinde, O’Donnell, Guillermo / C. Schmitter, Philippe / Whitehead, Laurence (eds.), Johns Hopkins University Press, Baltimore 1986, s. 80.

⁵⁸ LERNER, 2010, s. 83; LERNER, 2011, s. 210-211.

⁵⁹ LERNER, 2010, s. 82-84; LERNER, 2011, s. 208-212.

sosyal diyalog mekanizmalarını güçlendirerek, toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunabileceği ve taşıdığı risklerin azaltılabileceği de ileri sürülen görüşler arasındadır⁶⁰. Öyle ki, derin düşünce ayrılıklarının yaşandığı etno-kültürel anlamda çeşitliliğe sahip toplumlarda en önemli zorunluluk, herhangi bir grubun anayasal tanınmanın dışında bırakılmasının önlenmesidir⁶¹.

Aşamalı anayasa yapımı yaklaşımının, halihazırda bölünmüş toplumlar için önerildiği düşünüldüğünde; söz konusu risklerin varlığı, yaklaşımı kendi içinde tartışmalı kılmaktadır. Öyle ki, anayasa yapım sürecinin temel nedenini, zaten bu birkaç adet temel sorunu çözme iddiasının oluşturduğu bölünmüş toplumlarda, eğer bu birkaç temel sorun da ertelenecek veya yaklaşımın önerdiği gibi “olağan siyasal süreçlere” bırakılacaksa, o zaman bu yola neden çıkıldığı sorusunu da sormak gerekir⁶². Başka bir ifadeyle, üzerinde kolaylıkla uzlaşıya varılamayan konuları bir anayasa metninde “çözmek” amacıyla anayasa yapımına kalkışan, etno-kültürel çeşitliliğe sahip bir toplumun, bu yaklaşımı neden tercih edebileceğini söylemek zordur. Ek olarak, bu yaklaşım, çözülememiş sorunların çözülemediğini ve temel konular üzerinde uzlaşı sağlanamadığını her zaman için topluma hatırlatacak; böylece var olan çatışmalar, devam eden siyasi süreçlerde de aynı yoğunlukla yaşanabilecektir. Yukarıda da değinildiği gibi, bir sistemi kırılan kılan ise anayasal değerlere yönelik tartışmaların güncel siyaset içerisindeki yoğunluğu ve sıklığıdır. O halde, önemi büyük olan ve temel anayasal değerlere ilişkin çözülememiş sorunların siyasi süreçlerde yaratacağı bu çatışmalar, demokratik siyasi sistemlerde eninde sonunda istikrarsızlığı ve kırılabilirliği de yaratacaktır⁶³.

IV. SONUÇ

“*Haida Gwaii’nin Ruhü*”, anayasal bir var olma çabasının simgesidir. Yapıt, etno-kültürel yapısı çeşitli ve hatta değişken olan toplumlarda yaşanan çatışmalara ve anayasal tanınma taleplerine; kanodaki her bir yolcunun, etno-kültürel kimliği ve bunun tanınması için

⁶⁰ GÖNENÇ, 2013, s. 1074, 1084-1085.

⁶¹ Bkz. DIAMOND, Larry: *Developing Democracy: Toward Consolidation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1999, s. 104; LIJPHART, Arend: “Constitutional Design For Divided Societies”, *Journal of Democracy*, 15(2), 2004, s. 99-100.

⁶² Aynı yönde bkz. KONTACI, Ersoy: *Bahçeşehir Toplantıları Üzerine Notlar-II (Aşamalı Anayasa Yapımı)*, 8 Aralık 2011, <http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/?x=cat:17>, (Erişim Tarihi: 10.10.2018).

⁶³ ALMOND / VERBA, s. 349.

devam eden mücadelesine ve her şeye karşın hepsinin birlikte kürek çekmeye devam etmesine işaret eder. Sonuç olarak şunu ifade etmek gerekir: Her topluma uyan, sabit ve sihirli bir anayasal model yoktur. Anayasaların, meşru kalabilmeleri ve yaşayabilmeleri için yöneldikleri toplumun siyasi kültüründen izler taşımaları beklenir. Dolayısıyla, özellikle bölünmüş toplumlarda, etno-kültürel çeşitliliğin yarattığı çatışmaların anayasalar aracılığıyla çözümlenebilmesi için donmuş anayasacılık kalıplarıyla değil; söz konusu çeşitliliğin yansıtılabileceği esnek anayasa anlayışıyla hareket edilmesi gerekir. Başka bir ifadeyle, toplum içerisindeki değişken siyasi kültüre karşı dayatmacı olmayan anayasalar, tıpkı kendileri gibi, demokratik kurumların da istikrarını ve etkinliğini sağlayabilecektir. Önemli olan, anayasaların toplumda etno-kültürel farklılıkların yol açtığı sorunların çözümlenebilmesi için bir köprü görevi görmesidir. Yoksa anayasal değerler üzerinde yaşanan çatışmaların çözümlenebileceği tek ve sihirli bir yöntemin var olduğunu iddia etmek güçtür. Başka bir deyişle, anayasalar, birbirini dinleme ve uzlaşma aracı olma nitelikleriyle, söz konusu çatışmaları çözümleyebilmek adına bir fırsat sunarlar. Bu fırsatın değerlendirilebildiği rejimlerde de sistemin bir sigortası olarak görülebilirler. Bitirirken eklemek gerekir ki, söz konusu uzlaşmanın sağlanabilmesi için anayasalarda çeşitli araçlar da öngörülebilir. Bunlar arasında sivil toplumların -örneğin komisyon aşamasında- yasama sürecine dâhil edilmesi, siyasi hayatta her kesime kota uygulamasına geçilmesi, siyasal örgütlenme ve düşünce özgürlüklerinin daha geniş düzeyde tanınması sayılabilir. Bu sayede, sorunların çözümüne dair bir düşünce birliği olmasa dahi; uzlaşmanın sağlanabilmesi için gerekli olan, devletin üzerine kurulacağı ve anayasada tanımlanması beklenen ortak değerlerde ve ilkelerde anlaşılabilir.

KAYNAKÇA

- ACKERMAN, Bruce: “The Living Constitution”, *Harvard Law Review*, 120, 2007.
- ALMOND, Gabriel A. / VERBA, Sidney: *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy In Five Nations*, Sage Publications, California 1989 (ilk baskı, Princeton University Press, Princeton 1963).
- ARISTOTELES: *Politics* (çev. Ernest Barker), Oxford University Press, Oxford 1995.
- AKZIN, Benjamin: “The Place of The Constitution In The Modern State”, *Israel Law Review*, 2 (1), 1967.
- BARZILAI, Gad: *Communities and Law: Politics and Cultures of Legal Identities*, University of Michigan Press, Ann Arbor 2003.
- BELLAMY, Richard: “Dealing With Differences: Four Models of Pluralistic Politics”, *Parliamentary Affairs*, 53 (1), 2000.
- ÇELİK ULUSOY, Demet: “Federal Toplumunu Anlamak: Federal Sistemlerin Sosyolojik Yaklaşımı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 64 (3), 2015.

- ÇELİK ULUSOY, Demet: Federal Sitemlerde Yetki Paylaşımı ve Yetki Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözümü (Karşılaştırmalı), Oniki Levha Yayıncılık, İstanbul 2018.
- CHOUHRY, Sujit: “Constitutionalism In Divided Societies” (Editor’s Note), International Journal of Constitutional Law, 5 (4), 2007.
- CHOUHRY, Sujit: “Bridging Comparative Politics and Comparative Constitutional Law: Constitutional Design In Divided Societies”, Constitutional Design For Divided Societies: Integration or Accommodation? içinde, Choudhry, Sujit (ed.), Oxford University Press, Oxford 2008.
- DIAMOND, Larry: Developing Democracy: Toward Consolidation, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1999.
- DUCHACEK, Ivo D.: “National Constitutions”, Comparative Politics, 1, 1968.
- DUCHACEK, Ivo. D.: “Constitution/Constitutionalism”, The Blackwell Encyclopedia of Political Institutions içinde, Bogdanor, Vernon (ed.), Blackwell, 1987.
- DUCHACEK, Ivo D.: “Constitution/Constitutionalism”, The Blackwell Encyclopedia of Political Science içinde, Bogdanor, Vernon (ed.), Macmillan, Londra 1991.
- DUVERGER, Maurice: Siyaset Sosyolojisi (çev. Ş. Tekeli), Varlık Yayınları, İstanbul 1982.
- ELKINS, Zachary / GINSBURG, Tom / MELTON, James: The Endurance of National Constitutions, Cambridge University Press, Cambridge 2009.
- ERHÜRMAN, Tufan: “Çok Katmanlı Toplumlarda İstikrarlı Demokrasi: Birleşik Kıbrıs Örneği”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 61 (1), 2012.
- HEYWOOD, Andrew: Politics, 2. Bası, Palgrave Foundations, New York 2002.
- FRANKLIN, Daniel P. / BAUN, Michael J. (ed.): Political Culture and Constitutionalism: A Comparative Approach, M. E. Sharpe, Inc., New York 1995.
- GÖNENÇ, Levent: “Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 56 (1), 2007.
- GÖNENÇ, Levent: “Anayasal Değişim”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 62 (4), 2013.
- GÖNENÇ, Levent: “Anayasa Yapım Sürecinde Temel Tercihler”, Prof. Dr. Erdal Onar’a Armağan içinde, C. 2, Ankara 2013.
- GÖZTEPE, Ece: “Yurttaşlığın Kamusal ve Ulusüstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve ‘Göçmen Forumu’ Örnekleri”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 52 (4), 2003.
- HABERMAS, Jürgen: "Citizenship and National Identity," Between Facts and Norms: Contributions To A Discourse Theory of Law and Democracy içinde, Habermas, Jürgen (ed.), MIT Press, Cambridge 1996.
- KONTACI, A. Ersoy: Kırılgan Demokrasilerde Siyasal Örgütlenme Özgürlüğü (2016), Savaş Yayınevi, Ankara 2016.
- KONTACI, Ersoy: Bahçeşehir Toplantıları Üzerine Notlar-II (Aşamalı Anayasa Yapımı), 8 Aralık 2011, <http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/?x=cat:17>, (Erişim Tarihi: 10.10.2018).
- LERNER, Hanna: Making Constitutions In Deeply Divided Societies, Cambridge University Press, Cambridge 2011.
- LERNER, Hanna: “Constitution-Writing In Deeply Divided Societies: The Incrementalist Approach”, Nations and Nationalism, 16 (1), 2010.
- LJPHART, Arend: “Constitutional Design For Divided Societies”, Journal of Democracy, 15(2), 2004.
- LIPSON, Leslie: Politika Biliminin Temel Sorunları (çev. Tuncer Karamustafaoğlu), AÜHF Yayınları, Ankara 1978.
- LUSTICK, Ian: “Stability in Deeply Divided Societies: Consociationalism Versus Control”, World Politics, 31 (3), 1979.

- MOORE, Wayne D.: "Constitutional Citizenship", Constitutional Politics içinde, Barber, Sotirios A. / George, Robert P. (ed.), Princeton University Press, Princeton 2001.
- MULLER, Jan-Werner, Constitutional Patriotism, Princeton University Press, Princeton 2007.
- MULLER, Jan-Werner, "On the Origins of Constitutional Patriotism", Contemporary Political Theory, 5, 2006.
- MULLER, Jan-Werner, "A General Theory of Constitutional Patriotism", International Journal of Constitutional Law, 6 (1), 2008.
- OLICK, Jeffrey / OMETTCHENKO, Tatiana: "Political Culture", International Encyclopedia of The Social Sciences içinde, Darity, William A. (ed.), 2. Bası, MacMillan Library Reference, Michigan 2008.
- ÖZBUDUN, Ergun: Çağdaş Türk Politikası, Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller (çev. Ali Resul Usul), Doğan Kitap, İstanbul 2003.
- ÖZBUDUN, Ergun: "Anayasa Yapımında Perakendeci Yöntem", Yeni Türkiye (50), 2013.
- PATRICK, Glenda M.: "Political Culture", Social Science Concepts: A Systematic Analysis içinde, Sartori, Giovanni (ed.), Sage Publications, Beverly Hills 1984.
- PITKIN, Hanna Fenichel: "The Idea of A Constitution", Journal of Legal Education, 37 (2), 1987.
- PRZEWORSKI, Adam: Democracy and The Market: Political and Economic Reforms In Eastern Europe and Latin America, Cambridge University Press, Cambridge 1991.
- PYE, Lucian W.: "Political Culture" (1968), International Social Encyclopedia of The Social Sciences içinde, Sills, David L. (ed.), 12, The Macmillan, New York 1968.
- PYE, Lucian: "Political Culture" (1995), The Encyclopedia of Democracy içinde, Lipset, Seymour Martin (ed.), Congressional Quarterly, 3, 1995.
- TULLY, James: Strange Multiplicity: Constitutionalism In An Age of Diversity, Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- VERBA, Sidney: "Comparative Political Culture," Political Culture and Political Development içinde, Pye, Lucian W. / Verba, Sidney (ed.), Princeton University Press, Princeton 1965.
- VORLANDER, Hans: "What is Constitutional Culture?" Constitutional Cultures: On The Concept and Representation of Constitutions In The Atlantic World içinde, Hensel, Silke / Bock, Ulrike / Dirksen, Katrin / Thamer, Hans-Ulrich (ed.), Cambridge Scholars, Newcastle 2012.
- WEBER, Max: "The Nature of Social Action", Weber: Selections in Translation içinde, Runciman, W. G. (ed.), Cambridge University Press, Cambridge 1978.
- WELCH, Stephen: The Theory of Political Culture, Oxford University Press, Oxford 2013.
- WHEARE, Kenneth C.: Modern Constitutions, Oxford University Press, 2. Bası, Oxford 1966.
- WILSON, Richard W.: "The Many Voices of Political Culture: Assessing Different Approaches", World Politics, 52 (2), 2000.
- WOLIN, Sheldon S.: The Presence of The Past: Essays On The State and The Constitution, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1989.